

МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ПРОКСЕМІЧНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ФРАЗЕМІКИ)

THE VERBAL REPRESENTATION OF PROXEMIC MEANS (ON THE MATERIAL OF UKRAINIAN PHRASEMICS)

Демиденко Г.Г.,

orcid.org/0000-0003-1494-2536

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри української мови

Криворізького державного педагогічного університету

У статті розглянуто проблему невербальної комунікації на прикладі проксемічних компонентів спілкування, класифікацію видів комунікативного простору та особливості їхньої фразеологізації. Автор приділяє основну увагу типам дистанції, яка властива мовцям у процесі міжособистісного спілкування.

Актуальність цієї розвідки зумовлена насамперед її орієнтованістю на вивчення вербалізованого знання про світ, зокрема про *комунікативний простір* людини, а також потребою описати лінгвістичне втілення процесу концептуалізації проксемічних уявлень українців. Найпоказовішими в такому разі є фактологічний матеріал фразеологічних засобів номінації простору у світлі формування комунікативного й лінгвокультурологічного підходу до дослідження мовних явищ.

У роботі розглянуто історію вивчення проксемічних засобів комунікації, проаналізовано рівень опрацювання цієї наукової проблеми. Аналіз праць вітчизняних науковців свідчить про те, що питання про вербалізацію комунікативного простору української лінгвоспільноти недостатньо вивчене.

Зібраний фактичний матеріал дав змогу схарактеризувати основні типи дистанції, властиві людям у процесі міжособистісної взаємодії: інтимна, особиста, соціальна, публічна. Внутрішня форма сталих зворотів на позначення проксемічних засобів спілкування постає як культурно детермінований образ з виразною оцінкою комунікативного впливу на іншу особу.

Такі фразеологізми репрезентують невербальну поведінку в типових ситуаціях, характеризують організацію суб'єктом жестикуляції свого простору, а відтак фіксують вплив кінетичних параметрів спілкування на проксемічну поведінку. Встановлено, що просторове розміщення учасників взаємодії, установлення ними дистанції зумовлене соціальним станом, статусом осіб, дотриманням етичних норм і соціальних настанов українського суспільства. Найпоказовішими у такому розумінні є вислови, які демонструють інтимно-особисту й соціальну взаємодію, фрази для номінації публічної дистанції виступають як лінгводиниці, що фіксують загальні уявлення про «далеко-близько» і «своє-чуже», де розуміння акту комунікації здебільшого втрачено.

Ключові слова: фразеологізм, невербальна комунікація, проксеміка, комунікативний простір, інтимна дистанція, особиста дистанція, соціальна дистанція, публічна дистанція, етнокультура.

The article considers the problem of nonverbal communication on the example of proxemic components of communication, classification of types of communicative space and features of their nomination in the phraseology of the Ukrainian language. The author focuses on the types of distance that are inherent in speakers in the process of interpersonal communication.

The relevance of this research is primarily due to its focus on the study of verbal knowledge about the world, in particular about the human communicative space, as well as the need to describe the linguistic embodiment of the process of conceptualization of proxemic ideas of Ukrainians. The most significant in this case is the factual material of phraseological means of nominations of space based on the formation of communicative and linguistic and cultural approach to the study of linguistic phenomena.

The history of research of proxemic means of communication is considered in the work, the level of elaboration of this scientific problem by Ukrainian scientists is analyzed. Analysis of the works of domestic scientists shows that the issue of verbalization of the communicative space of the Ukrainian linguistic community is insufficiently studied.

The collected factual material made it possible to characterize the main types of distance inherent in people in the process of interpersonal interaction: intimate, personal, social, public. The internal form of constant appeals to denote the proxemic ideas of Ukrainians appears as a culturally determined image with a clear assessment of the communicative impact on another person.

Such phraseological units represent the nonverbal behavior of the speaker in typical situations, characterize the organization of the subject of gestures of his space, and thus record the influence of kinetic parameters of communication on proxemic behavior. It is established that the spatial location of the participants of the interaction, their establishment of the distance is determined by the social status, status of persons, compliance with ethical norms and social guidelines of Ukrainian society. The most significant in this sense are the expressions that demonstrate intimate-personal and social interaction, phrases for the nomination of public distance act as linguistic units that capture the general ideas of speakers about "far-near" and "own-stranger", where understanding of the act of communication is mostly lost.

Key words: phraseology, nonverbal communication, proxemics, communicative space, intimate distance, personal distance, social distance, public distance, ethnoculture.

Постановка проблеми. Сучасний стан мовознавчих досліджень вирізняється формуванням когнітивно-дискурсивної парадигми знань, пріоритетним аспектом якої є аналіз комунікативної діяльності на основі внутрішніх ментальних процесів: світоглядних орієнтирів, морально-етичних приписів, психологічних, поведінкових реакцій, особливості адаптації, виховання, ставлення до релігії, культури тощо. Мова як матеріальний носій когнітивних процесів забезпечує доступ до когнітивного світу людини, структур її свідомості, а отже, слугує для передачі думок, цінностей, вірувань, норм тощо, що дає змогу орієнтуватись у соціальній реальності.

Натомість ще одним культурно-історичним і психологічним феноменом, тісно пов'язаним із розвитком і становленням особистості, є невербальна мова. На особливу увагу серед невербальних засобів заслуговує система організації простору міжособистісного спілкування – проксеміка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Невербальна комунікація є важливим засобом спілкування та взаєморозуміння людей і має давні традиції вивчення (І. Горелов, П. Екман, Г. Колшанський, Г. Крейдлін, В. Лабунська, Л. Солощук, А. Піз, Е. Холл). Сучасне наукове зацікавлення питаннями, пов'язаними з мовою тіла, її культурними маркерами, омовленням невербаліки (термін Т. Осіпової [3]), зокрема й засобами фразеології, зумовлене тенденцією до розширення меж традиційної лінгвістики.

Проксемічним компонентам невербальної комунікації, особливостям їхньої номінації в українськомовному й іншомовних дискурсах присвячено публікації Т. Осіпової, О. Поліщук, Т. Терещенко, В. Тимкової та ін. Обмежена увага новітніх мовознавчих студій до невербаліки, зокрема й проксеміки, лишає прогалини в цій неоднозначній царині наукового знання.

Лінгвальна інтерпретація простору має багатовекторний характер, що зумовлено поліаспектністю експлуатації цієї категорії і, як наслідок, існуванням дейктичного простору (явища вказування на місце та напрямок дії), вербального простору (лінгвального втілення стандартно-побутового розуміння простору), комунікативного простору (об'єкта дослідження прагматики та проксеміки) та просторового континууму або топосу (текстовірної категорії в межах лінгвістики тексту) [1, с. 6].

Метою цієї наукової праці є опис комунікативного простору як ідіоетнічної ознаки українців крізь призму фразеологічного фонду мови; аналіз понять «інтимна дистанція», «особиста дистанція», «соціальна дистанція», «публічна дистанція» та їх мовні номінації.

Джерельною базою послужили фразеологізми української мови, дібрані із фразеологічних словників [7; 12], словників регіональних фразем [2; 6; 10; 11]. Досягнення зазначеної мети передбачає реалізацію таких **завдань**: 1) з'ясувати сутність поняття «комунікативний простір», визначити типи дистанції, які обирають мовці в різних ситуаціях спілкування; 2) дослідити структурно-семантичні риси фразем, які демонструють ті чи ті види дистанцій, як комунікативно значущі параметри міжособистісної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Українська дослідниця Л. Солощук стверджує, що мовці, починаючи комунікацію, створюють спільний комунікативний простір, який складається з особистого простору кожного з них. У процесі комунікації в результаті зміни поз або руху мовців їхні особисті простори можуть порушуватися, накладатися залежно від комунікативних намірів. Основними напрямками оперування проксемічним чинником під час спілкування є скорочення або збільшення дистанції між мовцями [8, с. 25].

Як відомо, учені розрізняють такі дистанції між комунікантами: інтимна, особиста, соціальна і суспільна. На спілкувальну відстань впливає структура комунікативного акту, кількість учасників, стан їхнього здоров'я, рівень знайомства тощо [9, с. 91]. Людина в різних комунікативних ситуаціях змінює простір, встановлює оптимально зручну дистанцію для успішної взаємодії, яка б відповідала об'єктивним і суб'єктивним чинникам.

Проксеміка – це наука, що вивчає комунікативний простір (особистий і соціальний), те, як людина усвідомлює і застосовує його, як несвідомо структурує свій мікропростір, підтримуючи дистанцію з іншими людьми у процесі повсякденних взаємодій. На сьогодні, відповідно до теорії Е. Холла, на основі його етологічних досліджень територіальної поведінки тварин, виокремлено три рівні проксемічної поведінки, а саме: 1) пов'язаний з філогенетичним минулим людей; 2) має підґрунтям власне психофізіологією процесу сприйняття; 3) утворений завдяки впливові культури на структурування простору. Так, скажімо, розуміння соціальної дистанції постає завдяки отождоженню понять «інтимність» і «усамітнення», а звідси й зіставленню міжособистісних й суспільних взаємин [13, с. 289].

Соціальний (публічний) вид територіального простору визначається тією соціальною роллю, яку індивід приймає на себе у процесі соціалізації свого «Я», і тим соціальним рангом, якого він досягає у процесі свого розвитку [13, с. 295]. За таких умов основу соціальної дистанції скла-

дають об'єктивні (професійні, демографічні) відмінності між соціальними групами.

Проксемічний невербальний компонент є просторовим тлом будь-якого акту безпосереднього спілкування, однак чітке диференціювання проксем засобами фразеології є проблематичним. Фразема – це носій національної культурної пам'яті, лінгвальне втілення світоглядних цінностей і ментальних рис, який відтворює мовними знаками узагальнені уявлення про комунікативний простір співрозмовників. Аналіз фактичного мовного матеріалу дає змогу розмежувати сталі звороти, у яких зафіксовано інтимну й особисту взаємодію, і ті, що демонструють специфіку соціальної і суспільної дистанції і декларують більш офіційні стосунки, зумовлені нормами етикету, різними психологічними чинниками тощо.

Значну частку з-поміж фразем, що репрезентують досить близьке розташування одне до одного учасників комунікативної взаємодії, становлять вирази, які називають особливості комунікації в межах інтимної й особистої зони та характеризують спілкування здебільшого між близькими людьми, між батьками і дітьми тощо. Такі звороти відображають особливості невербальної поведінки мовців, де проксемічний компонент виявляється за допомогою інших невербальних знаків, з-поміж яких фіксуємо:

1) тактильну взаємодію, безпосередні дотики, обійми (*вішатися на шию* [7, с. 114], *повисати на шиї* [7, с. 525], *вішатися на карсі* [10, с. 49], *взяти в оберемок* [7, с. 61], *гладити по голівці* [7, с. 147], *вести за руку* [7, с. 59], *давати помічну руку* [7, с. 528], *рука в руці* [7, с. 620], *давати ляпаса* [7, с. 187]);

2) ритуальні або побутові дії з маніпуляцією матеріальними предметами (*держатися за спідницю* [7, с. 194], *годувати з ложечки* [7, с. 154], *лизати халяву* [7, с. 333], *лизати чоботи* [7, с. 333], *лизати черевики* [7, с. 333]);

3) зорову поведінку (*дивитися прямо в очі* [7, с. 196], *просто до вочей повісти* [10, с. 179], *в очі повісти* [10, с. 179]).

Звернімо увагу на фраземи з дієслівним компонентом *лизати*, як-от: *лизати халяву* [7, с. 333], *лизати чоботи* [7, с. 333], *лизати черевики* [7, с. 333], *лизати руки* [7, с. 333], *лизати п'яти* [7, с. 333], які засвідчують становлення внутрішньої форми звороту шляхом переходу від значення символічної дії до цілісного метафоричного значення вислову. Комунікативно важливий рух припадання до рук, ніг, взуття заради вигоди, порятунку визначаємо мотивувальною невербальною базою для фразеологізації відповід-

них емоційних станів людини. Опосередковано семантичне збагачення висловів корелює з реаліями тваринного світу, зокрема з вказівкою на характерну для тварин поведінку. Символічного змісту набуває й вислів *держати на ланцюгу*, який означає «позбавляти когось свободи в діях; підкоряти» [7, с. 193], і ґрунтується на образі підкорення людиною тварини, її насильне утримання за допомогою ланцюга, що уособлює поневолення, втрату контролю над власним життям.

Спостереження за семантикою названих зворотів свідчить про те, що реалізація подібних комунікативно значущих рухів (руками, очима, схиляння тулуба додолу) передбачає розташування мовців на близькій відстані, подекуди вирази демонструють ситуації граничного порушення інтимної зони людини.

Утручання в інтимний простір дозволено лише знайомій особі, здебільшого найближчим друзям, наприклад: *підставляти плече* [7, с. 514], *відчувати плече* [7, с. 107], *відчувати лікоть* [7, с. 107], *під боком* [7, с. 35], *хоч одним боком* [7, с. 35], *ніс до носа* [7, с. 437], *під носом* [2, с. 371], *з-під носа* [12, с. 47], *під руками* [2, с. 371], *плече в плече* [6, с. 173] тощо. У наведених прикладах власне наявні соматизми створюють уявлення про проксемічні особливості комунікативної взаємодії людей, вказують на доволі близьке розташування осіб одне до одного. Близька дистанція може бути запорукою непродуктивної комунікації, коли людина відкрито демонструє зневагу чи презирство до когось: *плювати в очі* [6, с. 174], *плювати до вочей* [10, с. 178], *плювати у слід* [6, с. 174]; ображає, робить щось неприємне, підле: *плювати в борщ* [6, с. 174], *плювати в кашу* [6, с. 174], *підставляти стілець* [7, с. 514].

Як свідчить мовний аналіз, фізична взаємодія може набувати агресивного, згубного характеру, викликати негативні переживання, мати шкідливий вплив на людину, адже є небажаною, насильницькою, а саме: *взяти в жменю* [7, с. 38], *взяти за петельки* [7, с. 40], *вхопити за барки* [7, с. 45], *вчепитися в горлянку* [7, с. 144], *гладити по спині* [7, с. 148], *встромити ніж в спину* [7, с. 133] та ін. Інвективні асоціальні дії здійснюються руками, на що вказують відповідні дієслівні компоненти: *взяти*, *вхопити*, *гладити*, *встромити*, натомість соматизм *рука* відсутній у структурі звороту.

Серед дібраних для мовного аналізу фразем значну частину становлять ті лінгводиниці, у семантичному наповненні яких засвідчено констатацію недалекої відстані між кимось, розташування суб'єктів комунікативної ситуації зовсім близько, без уточнення меж між ними. Фіксуємо

номінації просторових вимірів фраземами, у яких наявні такі компоненти:

1) соматизми (*рукою подати* [7, с. 529], *дістати рукою* [2, с. 371], *рукою махнути* [2, с. 371], *руком засягти* [10, с. 142]);

2) локальні іменники (*не за горами* [7, с. 160], *не за морями* [7, с. 409]);

3) числівники або інші мовні одиниці, використовувані для вимірювання (*два кроки ступнути* [7, с. 700], *за два кроки* [7, с. 316], *два шага ступити* [2, с. 371], *за десять кроків* [7, с. 316], *через три двори навприсядки* [11, с. 167], *ні на п'ядь* [12, с. 148], *ні на крок* [12, с. 82]).

У складі сталих зворотів *держати на відстані* [7, с. 721], *держати на певній віддалі* [7, с. 721] фіксуємо власне лексему *відстань*, яка сама по собі є виразно маркованою і називає просторові орієнтири, однак вислів передає не стільки фізичну розмежованість людей, скільки називає емоційну складову стосунків, самотність, уникання близькості. Подібне семантичне наповнення має вираз *стояти осторонь*, що означає «не цікавитися, не втручатися, уникати спілкування» [7, с. 697] і засвідчує певну інфантильність особи, відсутність інтересу, відчуженість. Триматися на певній (хоч і не визначеній достеменно) відстані з відсутністю фізичного контакту демонструє фразема *на відльоті* [7, с. 130], внутрішня форма якої реалізує прагнення людини мати власний простір, жити віддалено від інших, перебувати в ізоляції. Натомість застарілий вираз *обдатися муrom*, тобто «уникати близького спілкування з кимось; бути відчуженим від когось, замкненим» [6, с. 164.], набуває емоційно-експресивного звучання завдяки компонентному складу, адже іменник *мур*, зважаючи на лексичне значення, надає фраземі особливої образності.

Певної експресивності набувають вислови із зафіксованою в дефініції семою *дуже*, що називають досить близьку відстань між кимось, а саме: *як штрихом докинути* [7, с. 213], *палицею кинути* [7, с. 213], *шапкою докинути* [7, с. 213] тощо. Така мінімальна дистанція між комунікаторами є дещо суперечливою, якщо відтворити прототипову ситуацію, що стала тлом для утворення фраземи. Звернімо увагу на компонентний склад названих висловів – лексеми *шапка*, *палиця*, *штрих* (палиця з гострим кінцем), які називають предмети для активної маніпуляції людиною. Задля окреслення міжособистісного простору використано відстань, на яку особа завдяки своїм фізичним вмінням здатна відкинути матеріальний об'єкт різної форми, ваги, розміру. Вектор напрямку за таких умов перевищує розмір

інтимної та особистої зони співрозмовника, унеможливує близьке розташування.

Фразеологізми на позначення соціальної дистанції здебільшого вербалізують застосування знаків динамічної експресії: привітання (*віддавати поклін* [7, с. 99], *уклонятися до землі* [7, с. 734]), шанування співрозмовника в повсякденному житті (*бити поклони* [7, с. 29], *вдарити чолом* [7, с. 30], *бити лобом об землю* [7, с. 29]), військовій справі (*віддати честь* [7, с. 99]), як засіб догодити комусь, отримати щось бажане (*упадати в ноги* [7, с. 736]). Виконання подібних рухів вимагає від учасників взаємодії наявності вільного простору навколо, забезпечуючи комфорт і якість спілкування.

Вирази на позначення суспільної (публічної) дистанції ілюструють відчуженість між співрозмовниками, намагання збільшити як фізичну, так і психологічну відстань між ними. Наприклад, сталі вирази, які репрезентують бажану для співрозмовників дистанцію в певних некомфортних, незручних обставинах, у зв'язку з особистою неприязню, образою та ін., пов'язані з вербалізацією різних невербальних компонентів. Проксемічна поведінка людини за таких умов може бути реалізована:

1) відповідними жестами руками або пальцями: *показати поріг* [7, с. 534], *показати дорогу* [7, с. 534], *показати одвірок* [7, с. 534], *показати шлях* [7, с. 534], *показати на двері* [7, с. 533], *вказувати на двері* [7, с. 115];

2) демонстрацією тактильної взаємодії: *вести за двері* [7, с. 533], *викидати на вулицю* [7, с. 73], *викидати за борт* [7, с. 72];

3) особливостями розташування відносно інших осіб (позаду когось, здебільшого на значній відстані): *бути у хвості* [7, с. 744], *опинятися у хвості* [7, с. 744], *плестися у хвості* [7, с. 744], *пасти задніх* [7, с. 486], *у потилицю заглядати* [11, с. 403] та ін.

За нашими спостереженнями, значна частина фразем демонструють відстань між комунікаторами, яка збільшується у просторових масштабах, а тому будь-який фізичний контакт неможливий. У зв'язку з цим диференціюємо досліджувані фраземи, на дві групи відповідно до того, яку ймовірну дистанцію між мовцями вони репрезентують.

До першої групи зараховуємо такі мовні одиниці, що вербалізують метафоризоване сприйняття відстані, яку можна виміряти за допомогою зорового чи слухового аналізатора, охоплюючи значні ділянки простору. Наведемо приклади фразем, що демонструють порушення комунікації між людьми у зв'язку зі збільшенням міжосо-

бистісної дистанції, яку, відповідно, підкреслює один з компонентів у структурі виразу: зоровий аналізатор (*скільки оком кинеш* [7, с. 293]); соматизм (*рукою не дістанеш* [7, с. 625]); одиниця вимірювання (*за милью* [7, с. 388], *на відстані гарматного пострілу* [12, с. 107]).

Емоційно-оцінне ставлення до учасників комунікації яскраво виражено в таких фраземах, як-от: *обминати десятою дорогою* – «уникати зустрічей, будь-яких контактів» [7, с. 453], *хата скраю* «хто-небудь не бажає втручатися у щось, бути причетним до чогось; кого-небудь щось не стосується» [7, с. 741]. Як нам видається, у першому вислові саме порядковий числівник *десятий* бере на себе максимальне емоційне навантаження, вказуючи на значні математичні розрахунки у визначенні відстані між кимось.

Індивідуалізм українців зафіксований у виразі *хата скраю*, що транслює поведінкову стратегію «небажання втручатися у щось» [7, с. 741], тобто відмежуватися від інших людей територіально, якомога збільшити дистанцію з кимось, тим самим забезпечуючи собі психологічний комфорт. Внутрішня форма цього вислову є культурно детермінована: оскільки важливі події в селі чи в місті відбувалися в центрі на площі, той, хто жив на краю села або міста, довідувався про них останнім [14, с. 107]. Можемо припустити, що такі культурно-побутові реалії, породили відчуженість від колективних справ, створили запит на індивідуальну життєву траєкторію, звуження контактів зі світом як безпосередніх тілесних, так й емоційних. Загалом українська хата є символом захисту, рідної землі, яка постає центром для комунікативних успіхів, надає емоційного затишку, є зоною комфорту для людини, наприклад: *держатися хати* [7, с. 194], *повертатися до хати* [7, с. 194].

Другу групу становлять фраземи на позначення значної відстані між людьми, коли безпосереднє спілкування неможливе. Наприклад натрапляємо на такі фраземи: *як на кінці світу* [7, с. 312], *не близький світ* [7, с. 633], *на край світа* [10, с. 125] – у значенні «дуже далеко», а також на вирази в іронічному контексті: *близький світ* [7, с. 633], *близька сторона* [7, с. 633]. Звертаємо увагу на звороти з компонентом-топонімом, або компонентом-локативом [4, с. 57], який вказує на далекий географічний об'єкт, дістатися до якого неможливо на короткий термін, як-от: *до Києва рачки* [2, с. 371], *до Китая раком* [2, с. 351].

Значну частину зворотів на позначення далекої відстані побудовано за моделлю підрядного речення: *там, де козам роги правлять* [7, с. 555]; *де волам роги правлять, а кіз кують підковами*

[2, с. 371]; *де волам хвосту крутять* [2, с. 371], *де козам роги правлять* [2, с. 371]; *де чорт колесо загубив* [2, с. 371]. Далека віддаль, незвідана місцевість, край маркуються за допомогою фразеологізмів з компонентом-антропонімом, як-от: *там, де Макар телят пасе* [7, с. 364]; *там, куди Макар телят не ганяв* [7, с. 364]; *де й Макар не бував* [7, с. 364]; *де Макар овець не пас* [7, с. 364]; *де Макар телят не пас* [7, с. 364]; *де Макар телят пасе* [7, с. 364]; *де Сидір козам роги править* [7, с. 555]. Компоненти-локативи підсилюють образну основу досліджуваних зворотів, наприклад: *за тридев'ять земель* [7, с. 719], *за сім земель* [7, с. 719], *за сім верст киселю хльобать, та ще й своєю ложкою* [11, с. 88], *за високою горою* [11, с. 142], *за горою Білою* [11, с. 142].

Ідейно-емоційна оцінка значної, неосяжної, метафоризованої відстані між учасниками комунікації стала основою для її іронічного переосмислення, адже таку відстань важко фізично уявити і подолати. Іронічний ефект яскраво виражений у таких фраземах:

1) на основі порівняння: *як куцо́му до зайця* [7, с. 321], *як цигану до сонця* [11, с. 519], *як на бісову гору* [11, с. 147], *як на Лису гору* [11, с. 147], *як на бісову гору* [11, с. 147];

2) за допомогою числівника, який називає часовий еквівалент для подолання відстані: *два дні лісом, а там – рукою подати* [11, с. 167]; *два дні лісом, три дні полем, півчаса з піснею – і дома* [11, с. 167]; *два дні на оленях їхати* [11, с. 167]; *два дні ярами, два дні буграми* [11, с. 167];

3) коли далеке та невідоме у своєму місцезнаходженні зіставлене із означенням нечистої сили: *у чорта за зубами* [11, с. 528]; *у чорта на болоті* [11, с. 529; 2, с. 371]; *у чорта на куличках, де трава не росте* [11, с. 529], *у чорта на куличках* [2, с. 371], *у чорта на рогах* [2, с. 371].

Отже, фактичний матеріал свідчить про те, що просторова інтерпретація міжособистісної взаємодії має виразний національно-культурний характер; він є свідченням того, як тонко й філігранно мовна практика відображає особливості комунікативної поведінки українців, зокрема їх уявлення про типи дистанції у процесі спілкування.

Висновки. Простір – це невербальний засіб спілкування, який репрезентує особливості міжособистісної взаємодії, на основі чого розвинулася теорія про різновиди дистанції, яка виникає між учасниками комунікації. Фразеологія вербалізує уявлення українців про інтимну взаємодію, соціальну, суспільну дистанцію, офіційні стосунки, які зумовлені нормами етикету, соціальним статусом, емоційними й психологічними чинниками тощо.

Структурно-семантичні характеристиками фразем засвідчують те, що для опису простору використовуються різноманітні засоби (числівники, компоненти-локативи, соматичні компоненти та ін.), значна частина цих виразів постає прототипами відповідних жестових одиниць.

Проксемічна складова у процесі спілкування вживається разом з іншими невербальними елементами, тобто можлива комбінаторика різних невербальних компонентів між собою, завдяки чому посилюється емоційно-експресивне забарвлення стійких зворотів української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрєєва І. Лінгвокогнітивні параметри концептуалізації простору засобами англійської фразеології : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2007. 22 с.
2. Доброльожа Г. М. Фразеологічний словник говірок Житомирщини. Житомир : ПП Туловський, 2010. 404 с.
3. Осіпова Т. Ф. Невербальна комунікація та своєрідність її омовлення в українському дискурсі : феномен вербалізації невербаліки : монографія. Харків, 2019. 388 с.
4. Пальчевська О. Фразеологізми української мови з просторовим компонентом семантики (спроба лінгвокультурного аналізу). *Львівський філологічний часопис*. 2017. № 1. С. 55–60.
5. Поліщук О. Л. Номінації невербального компонента комунікації «проксемні дії» у сучасному англійському дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер. : Філологічна. 2010. Вип. 14. С. 98–109. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2010_14_17.
6. Словник фразеологізмів та паремій Чернівецьщини : матеріали до словника фразеологізмів та паремій Чернівецьщини / уклад. Г. Кузь, Н. Руснак, М. Скаб, Л. Томусяк. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича, 2017. 352 с.
7. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 1104 с.
8. Солощук Л. В. Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англійському дискурсі : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Київ, 2009. 37 с.
9. Стахів М. Український комунікативний етикет : навчально-методичний посібник. Київ : Знання, 2008. 245 с.
10. Ступінська Г. Ф. Битківська Я. В. Фразеологічний словник лемківських говірок / за ред. Г. Ф. Ступінської, В. Я. Ступінського. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 464 с.
11. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник східнослов'янських і степових говірок Донбасу. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2013. 552 с.
12. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.
13. Хміляр О. Просторова регуляція відносин між людьми за допомогою символічних культурних засобів. *Вісник Національного університету оборони України*. 2012. Вип 5 (30). С. 289–295.
14. Шутова М. О. Фразеосемантична фіксація етнокультурних уявлень англійців і українців «про себе». *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія : Філологія. Мовознавство. 2015. Т. 253. Вип. 241. С. 105–109.